

Dýrust jörð á Íslandi

Eftir Tómas Ísleifsson

Eftir Tómas Ísleifsson: „...Sólheimakirkja á þrettán hundrud tvenn fríd og allt heimaland hálf til sjós og lands. Enn hún tíundast fyrir tíutigi hundrada kaupa hluti...“

Í Morgunblaðinu þ. 7.3. 2018 var birt mynd af 200 H fornum dýrleika Ytri-Sólheima úr *Jarða- og bændatali 1752-67*. Myndin er hér birt að nýju. Skráning Ytri-Sólheima er óvænt og þarfnast umfjöllunar.

Að fornu lagði kirkju- og kóngsvald áherslu á að skrá tíund og leigur af jarðeignum svo og leigufénað. Skráning á dýrleika jarða var götött. Fyrir siðaskipti héldu hvorki Alþingi, kirkjuvald eða kóngur skrá um jarðeign eignamanna. Þar gætti hver síns, með því að skrá og þinglýsa kaupbréfi að jarðahundruðum.

Sjaldan var tilgreindur heildardýrleiki jarðar. Þess þurfti ekki. Skyldan, að mæta á hreppsþing þar sem tíund og eignarbréf voru lesin upp var næg staðfesting. Eignamenn varðveittu kaupbréf að jörðum mann fram af manni. Við nýja sölu var vitnað í gamla bréfið. Rekjanleiki var trygging fyrir að ekki væri verslað með þjófstolið góss.

Biskupsstólar og klaustur héldu skrár um jarðeignir. Oftast að tiltekin kirkja eða klaustur ætti ákveðnar jarðir. Þær jarðir voru guðseignir, sem ekki heimilaði sölu á eignum sínum og dýrleiki oft óklár. Kirkjuvaldinu var hins vegar nauðsyn að eiga skrár um landskuld, þ.e. leigu af jörðum Guðs.

Elstu heimildir um eignir kirkna og klaustra eru máldagasöfn biskupa. Lýsingar eru stuttar, oftast að kirkjan eigi „heimaland hálf“, þ.e. jörð að hálfu. Biskupar í kaþólsku gerðu engan reka að því að telja upp eignamenn og eignaparta kaupahlutans. Eignamenn sáu sjálfir um sitt. Eign bændakirkna í heimajörð er vantalin í bókum sýslumanna. Af þeim eignum galst ekki tíund.

Áhöld eru um hvort eignamenn töldu sig einnig eiga kirkjuhluta bændakirkjujarða og það þó að biskupar áminntu þá um að þeir væru „kirkjunnar vörslumenn“ og að kirkjan ætti „heimaland hálf“ en í hinu orðinu tiltók biskup með réttu „eignamenn jarðar“.

Í Gíslamáldögum um 1570 er skráð að á Ytri-Sólheimum er: „...Item gardurinn tíutugir hundrud...“. Þá er á Þjóðskjalasafni vottuð afskrift úr máldagasafni Odds biskups, ársett 1593. Þar segir m.a.:

„Framburdr séra Þorláks Einarssonar um kirkjur í Út-Mýrdal tjáðr Oddi biskupi Einarssyni...Sólheimakirkja á þrettán hundrud tvenn fríd og allt heimaland hálf til sjós og lands. Enn hún tíundast fyrir tíutigi hundrada kaupa hluti.“

Valdsmenn kirkju og hrepps gættu þess að tíunda jarðeign eignarmanna. Tíund var lögð á skráða eign samkvæmt kaupbréfum. Kirkjueign var tíundarfrí. Ekki er vafi að Sólheimakirkja átti hálfu jörðina. Um það votta máldagar og fjöldi vísitasía biskupa.

Hve dýr var þá jörðin öll? Eftir orðanna hljóðan kaupahlutinn 100 H og kirkjuhlutinn jafndýr 100 H. Jörðin öll þannig 200 H. Með því er sagt að Ytri-Sólheimar séu dýrust jörð á landi hér að fornu mati. Til samanburðar eru jarðirnar Grund og Möðruvellir í Eyjafirði skráðar 160 H í handritinu AM 463 fol. eða jarðabók 1696 – og finnast þá ekki dýrari ból í landinu.

Tómas Ísleifsson

[Smellið til að sjá stærri mynd]

Dýrleiki Sólheima stingur raunar lítt í augu. Landrými er mikið og skjólgott. Fyrir gos í vestanverðum Mýrdalsjökli um 1357 hafa landgæði verið yfrin. Þá var fjara rekasæl og auðsæl mið fyrir landi. Séra Þorlákur sagði í skýrslu sinni: „*til sjós og lands*“. Á Sólheimum var kirkja helguð Maríu guðsmóður og við Jökulsá er lífhöfnin Maríuhlið. Dýrar voru Mýrdalsjarðir vegna sjávarafla. Í Jarðabók 1697 er Reynir að reiknuðum dýrleika 358 H og 80 álnir. Landsetum bar að gjalda leiguna með fleiru en einni saman hættulegri sjósókn úr Reynishöfn – fjöru.

Séra Þorlákur er traust heimild. Hann er fæddur fyrir 1530 og deyr um 1600. Árið 1555 eða fyrr er hann lögréttumaður og á part í Eystri-Sólheimum og hefur sennilega búið þar. Um 1567 varð hann prestur í Sólheimabingum. Einar sonur Þorláks var einnig lögréttumaður, bjó á Ytri-Sólheimum og var tengdasonur Péturs bónda Þorleifssonar, sem nefndur er þar í Gíslamáldögum 1570. Sonarsynir Einars eru eignarmenn Sólheima í fjórum vísitasíum biskupa á sautjándu öld, síðast árið 1677. Í skýrslum biskupa er kaupahlutinn 100 hundruð. Ættar Þorláks er síðast getið á Sólheimum í jarðabókinni 1697, þ.e. handritinu AM 463 fol.. Þar er skráð að Vigfús Sigurðsson hafi þ. 23.12. 1684, sér til próventu, gefið í jörðinni 19 H og 15 al. Að Vigfúsi stóðu fleiri höfðingjaættir. Guðrún Erlendsdóttir móðir hans var sonardóttir barna Hjalta og Önnu á Stóruborg.

Eftir siðaskipti gaf konungsvaldið fyrirmæli til sýslumanna að skrá jarðabækur. Í jarðabók frá 1597 er jörðin skráð: „*tíutíu hndr. med gardinum*“. Þar mun kóngsvaldið hafa leitað til Odds biskups um kaupahlutann.

Brynjólfur biskup skráði kaupahlut Sólheima ítrekað „*tíutíu hundrud*.“ Eignarmenn áttu að upphalda kirkjuna í hlutfalli við „portion“. Summa eignarparta í þremur vísitasíum er: 100, 100 ½, 99 5/6. Hjá Þórði biskupi er jörðin 100 H. Í jarðabókum 1695, 1697 og um 1720 er dýrleiki 100 H. Í jarðabókinni 1697 eru skráðir eigendur og eignarpartar samtals 99,6 H. Í vísitasíum Jóns biskups Árnasonar 1724 og 1741 eru eignarhlutir bænda samtals 100 H.

Ónákvæm summa hjá Brynjólfi biskupi og í jarðabók 1697 var vegna fjarbúandi eigenda. Ekki voru öll eignarbréf við hendina.

Framhald síðar.

Höfundur er líffræðingur. linekra@simnet.is